

М. Грушевський

його ЖИТТЯ

06 10

БІБЛІОТЕКА „БАТЬКІВЩИНА“

Михайло Грушевський

Його життя і мученича смерть

Handwritten signature and date:
Груш.
См. 1 жез

ЛЬВІВ 1934.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „БАТЬКІВЩИНА“

ЛЬВІВ, ВУЛ. ВІРМЕНСЬКА Ч. 25.

Историческое описание

г. Астрахани

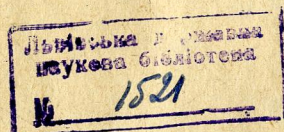
Р. 1

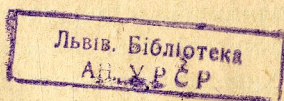
* 29. IX. 1866. — † 25. XI. 1934.

25.112 -

25.112.

МОЛОДІ ЛІТА

Михайло Сергієвич Грушевський народився у вересні 1866. року. Хоч батьки Грушевського походили зі самого серця України — з Київщини, але його батько, який був гімназійним професором, служив у Холмі, де і прийшов на світ наш славний вчений. А скоро після того батька Грушевського перенесено до Тифлісу на Кавказі. Тут Михайло Грушевський ходив до школи, тут вперше прокинулась в ньому національна свідомість і бажання служити рідному народові.

Молодечі роки Грушевського припадають на сумні часи для української справи на Великій Україні. Був то час, коли російський уряд вирішив знищити все українське. Україні не лише відібрано всі політичні права, але навіть переслідувано українську мову. Коли Грушевському було 10 років, в році 1876 видано сумної пам'яті царський наказ, яким заборонено друкувати будьякі книжки в українській мові. Навіть на концертах, як співано українські пісні, то треба було їх перекладати . . на французьку мову. Найгірше, це те, що українці легко улягали цьому натискові московського уряду. Найвищі верстви українського народу — шляхта змосковщилась майже цілковито. Українська інтелігенція, яка ще кількадесять років до того часу, у Кирило-

Методієвському братстві¹⁾ проголосила гордо, що вільна Україна має бути угольним каменем цілої відродженої Словянщини, тепер устами колишнього провідника кирило-методієвців, Миколи Костомарова проголосила, що Україна навіть не потребує справжнього письменства у власній мові, вистарчать мовляв книжки „для домашнього вжитку“. Знову інші українські інтелігенти шукали рятунку для України у всеросійській революції і ріжних соціалізмах й гинули на шибеницях за чужу справу. А ті нечисленні, що лишилися вірними своїй нації, сиділи тихо, аби не стягти на себе наганки уряду.

Ось серед таких обставин переходила молодість Грушевського. Відірваний від України на далекім Кавказі, він лише, як сам згадує, десь раз на кілька років мав можливість побувати на Україні, почути рідну мову, втішатись красою рідних краєвидів. Але оце відірвання від Батьківщини розбуджувало у мрійливого юнака ще більшу любов до неї. Живучи на Кавказі, який таксамо як Україну загарбала ненаситна Москва, Грушевський на прикладі грузинів та інших кавказьких народів бачив весь жах московського панування. На прикладі тих народів вчився любити і боротись за свою Батьківщину. „Мета, зміст і щастя життя, — згадує сам він про ці часи — уявлялося мені в тім, щоби послужити національному українському відродженню“.

Його вразлива молодеча душа відчувала байдужість великої частини української інтелігенції до влас-

---

¹⁾ Це таємне братство, до якого входили найбільший поет України Тарас Шевченко, письменники Куліш і Костомаров. Товариство це ставило своїм завданням створити союз вільних слов'янських держав з Україною на чолі. Царський уряд довідався про це товариство і тяжко покарав його учасників. Найтяжчої кари зазнав Шевченко, якого віддано у салдати і вислано у азійські степи.

ного народу, як „ганьбу і безчестя“. І найбільшою мрією молодого Грушевського було „з того безчестя очиститись“.

Він з захопленням читає українські книжки, які тільки вдається йому роздобути, виучує українську історію, мову, письменство. Вже тоді, ще на шкільній лавці, пише Грушевський свої перші твори — оповідання і посилає їх на оцінку до найславнішого з тогочасних українських письменників, Івана Нечужа-Левицького. Можна собі уявити радість молодого, бо всього девятнадцятилітнього автора, коли Нечужа-Левицький похвалює його твори і скоро перший з них з'являється друком у львівській газеті „Діло“.

Скоро після того Грушевський здає матуру й їде до Києва вчитись на університеті. Тут він відразу поринає у науковій праці. Його притягає до себе найбільше історія України. Найліпшого вчителя знаходить Грушевський у Володимирі Антоновичеві. Антонович був у ті часи найбільшим українським істориком. А рівночасно стояв він в осередку українського культурного і політичного життя. В його хаті збиралась молодь послухати викладів з української історії, яких він не міг виголошувати на університеті. Тут же, під кермою професора, молодь працювала над уложенням українського словника. В Антоновича сходилися всі нитки слабонького тоді українського руху, звідтам же навіязувалися звязки з галицькими українцями.

Коло Антоновича гуртувалися молоді українські історики, серед яких дуже скоро одно з перших місць зайняв Михайло Грушевський. Вже у 1890. році з'являється друком перша велика праця Грушевського, а за нею інші.

В ГАЛИЧИНІ

У 1894 р. галицькі українці, що від давна добивалися на львівському університеті катедри історії України, добилися свого: австрійський уряд згодився її відкрити. На катедру запросили проф. Володимира Антоновича. Але Антонович почував себе вже не в силах кидати Київ і брати на свої плечі цей новий тягар. На своєж місце запропонував він найталановитішого зі своїх учнів — Михайла Грушевського. Для Грушевського відкривалась таким чином можливість працювати всеціло для української науки, можливість, якої тодішні обставини в російській Україні йому не давали. Тому він радо погодився на переїзд і вже у тому ж 1894 р. прибув він до Львова.

В Галичині обставини в ті часи були кращі, як на Великій Україні. Тут вільно було видавати українські книжки і газети, тут могли розвиватись і працювати українські політичні і культурні організації. Тож українці із під Росії дивилися на Галичину, як на свій осередок, тут вони друкували свої твори, видавали свої журнали, допомагали галицьким українцям створювати осередки національної культури.

Грушевський скоро стає на чолі Наукового Товариства імени Шевченка і завдяки ньому це товариство осягає в недовгом часі рівень європейських академій.

Воно видає правильно свої „Записки“ і інші видання, організує бібліотеку і музеї. Коло цього товариства об'єднуються українські вчені з цілої України і воно стає дійсною Всеукраїнською Академією Наук. Поза власною науковою працею, про яку буде мова нижче, поза своєю діяльністю у Науковому Товаристві, Грушевський ще закладає у Львові великий літературно-науковий місячник „Літературно-Науковий Вістник“. Крім того організує видавництво книжок — „Українсько-Руську Видавничу Спілку“, яка протягом короткого часу дає українському народові сотні корисних книжок.

Живучи у Львові, Грушевський ані на хвилину не перериває звязку з Київом. Він є немовби живим лучником поміж розділеними державними кордонами частинами одного народу. У всіх його починах беруть участь вчені, письменники і діячі з обох боків кордону. У 1904 р. Грушевський організує у Львові курси українознавства для молоді з Великої України, що не має змоги почути таких викладів у власних високих школах. Не занедбує він і справи ознайомлення з українською справою чужинців. Він співробітничав у різних чужинецьких видавництвах, а в 1903 році викладає він українську історію України на Вищих Російських Курсах у Парижі. Його історія України виходить у німецькій мові, чим викликає велике зацікавлення до України серед німецьких вчених.

НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ

Революція 1905 року приносить полегші для українців у Росії, настає бодай змога видавати українські газети й книжки. Грушевський відразу поширює свою працю і на Наддніпрянську Україну. До Києва переносить Грушевський редакцію „Літературно-Наукового Вістника“, а в 1907 році він закладає в Києві „Українське Наукове Товариство“.

Звичайно наукова і культурницька праця не вичерпують діяльності Грушевського. Він вже і підчас свого перебування в Галичині бере живу участь в українським політичним життю. Цю політичну працю він продовжує після 1905 року у ще більших розмірах на Наддніпрянській Україні.

Що уявляв собою Грушевський в довоєнному українському життю по оба боки кордону, найліпше оцінили вороги українців — першу чергу москалі і їх підбрехачі з посеред українських перевертнів. Ці страшні наклепи, які сипались зі сторінок московської преси на заслуженого вченого і діяча — показують дуже яскраво, як небезпечною уважали вони працю Грушевського для московського панування на Україні.

Грушевський розбуджував самостійницькі ідеали серед молодого покоління і приготував його до боротьби за незалежність. Тому не було для них більш

зненавидженого імені, як Грушевський. Тому то всі українські справи лучили вони з ним. Ба навіть українську мову називали вони ...мовою Грушевського, немов би він її вигадав, щоб лише віддалити її від „братньої“ московської мови.

Не дивлячись на всі нагінки московської преси, уряд не зважувався таки на якісь рішучі кроки супроти Грушевського, бож він був не лише українським діячем, але й великим, світової слави вченим, з яким не можна було розправитись так легко, як з якимось невідомим студентом-революціонером. Нагода для розправи з Грушевським з'явилась для російського уряду аж з вибухом великої війни 1914 року.

Війна давала царському урядові дуже зручну нагоду знищити з корінням українську небезпеку. Заборонено, як колись ще перед революцією 1905 року, всю українську пресу, позачинювано всі українські товариства. Російські війська зайняли Галичину і тут продовжувано нищення всього українського. Висилано українських діячів на Сибір, зачинювано українські школи, нищено українські книжки.

Не оминула ця нагінка і Грушевського. Його заарештовано і кинуто до в'язниці, а потім відправлено у глибоку Московщину до Симбірська. Тут мусів він сидіти кілька років, відірваний силоміць від громадської і наукової праці. Але Грушевський не мав тої вдачі, аби дармувати. Роки свого заслання, хоч позбавлений і бібліотеки і всього того, що необхідно для наукової праці, він використав для написання знаменитої Історії української літератури, що побачила світ, аж ген пізніше. Рівнож склав він тоді український підручник все-світньої історії.

Коли царські жандарми вивозили Грушевського з Києва, він мабуть і не передбачав в яких радісних обставинах доведеться йому менше, як за три роки до того Києва вертатись. За час його заслання зайшли надзвичайно важливі події. Війна остаточно завалила спорохнявілі підвалини російської держави, цієї „тюрми народів“. Наступила революція 1917 року і перед народами, що належали до Росії, а впершу чергу перед українцями, відкрилися широкі можливості — будувати власне незалежне життя. Сталося „чудо“, що Україна, яка, — як ворогам здавалося, вже у гробі, — воскресла.

Не могла Україна забути тоді того, хто був одним з перших поміж тими, що мозольною працею цілого свого життя, підготовлювали цю радісну і величну хвилину. Грушевський від хвилини свого повороту на Україну стає загально-признаним вождом і провідником відродженої української державности. Це він проводить першим Національним Конгресом, що радив у Києві 19 квітня 1917 році. Це Грушевський стає незмінним головою українського парламенту „Центральної Ради“. Він стає першим головою відродженої, Української Держави. Грушевський проголошує словами першого універсалу: „Хай буде Україна вільною, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життя“. Йому ж припала почесна роля першому проголосити IV універсал з 22 січня року 1918, який оголошував Україну самостійною ні від кого незалежною державою. На чолі з Грушевським пережила Україна ту радісну хвилину свого життя, коли її по кількох сотнях років, чужі держави визнали незалежною державою, на чолі з ним же пережила молода українська держава свою першу вогненну пробу — першу збройну боротьбу з Московщиною.

Переповідати докладно діяльності Грушевського в памяту добу нашого недавнього національно-державного відродження тут не будемо. Бо то булоби рівнозначне з тим, щоби переповідати цілу історію тої доби. Бо його ім'я тісно вяжеться з усіма успіхами і помилками, які зробили українці на порозі своєї нової державности над Дніпром. Так, на жаль були в тій діяльності і помилки, помилки трагічні, які привели до загину нашої державности. Позбавлені довгі роки своєї державности, українські провідники не були приготовані до того, щоби власною державою кермувати, а головне по державницьки думати. Вони вірили, що коли на світі запанує демократія і соціалізм, то всі нації заживуть спокійним мирним життям, не потребуватимуть ані урядників, ані війська, ані поліції. А в першу чергу вірили вони, що як лише москалі скинуть царя, то вони відразу стануть приятелями українців і в спокою і згоді заживуть з ними під одною спільною стріхою. Тому діячі Центральної Ради, на чолі з Грушевським, не приклали належної уваги до організації власної збройної сили, щоб ту державу боронити, а марнували час на безплідну торгівлю з Москвою. Замість того, щоб в таку грізну хвилину, коли рішалася доля цілої України, стати одною лавою, під одним проводом, українські політики поділилися на безліч партій. Ті партії взаємно себе поборювали а в той час північний ворог зорганізувався і вдарив на Україну. Хоч першу московську навалу в початку 1918 року вдалось українцям за допомогою німців перемогти, але зрештою, після більш як трьохрічної боротьби, Україна таки улягла ворогові. Партійницька анархія занастила молоду українську державність, а провідників загнала на чужину, на вигнання.

Також і Грушевський опинився на вигнанні у За-

хідній Європі. Але це вигнання, як колись у Московщині, зужив він на наукову працю. Він видав тут частину розпочатої ще у Симбірську „Історії української літератури“, книжку про „Початки громадянства“ і інші праці, та поклав підвалини під ті Високі Українські Школи, що ще досі існують в Чехії.

В той час московська большевицька влада на Україні зміцнилася. Большевики мусіли однак рахуватись з розбурханим національним морем і тому, щоб затримати владу на Україні в своїх руках, надали їй, бодай зовні, український вигляд. Зокрема дозволили вони на досить вільний розвиток української науки культури. Тож мав бути той гачок, на який червона Москва хотіла спіймати легковірних українців.

І дійсно багато українців далось на нього спіймати, а в тому числі і Грушевський. У 1924 році він повертає на Україну. У перші роки большевицька влада дає змогу досить вільно працювати Грушевському. Він стає на чолі Історичної Секції Української Академії Наук і тут проявляє такуж всесторонню і величезну працю, як колись у Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові. Більш як шістьдесятилітній старець, працює з раннього досвітку до пізнього вечора. Він працює над дальшими томами своєї „Історії України-Руси“ і „Історії української літератури“, пише безліч розвідок і статей, редагує наукові журнали і збірники, провадить працею кількох наукових комісій.

Але не довго дозволяють москалі і їх українські прихвостні Грушевському працювати. Після початку колективізації, тобто грабування українського селянства, після розгрому української інтелігенції на процесі так званого „Союзу Визволення України“, у 1929 році приходить черга на Грушевського. Московські посіпаки

починають цькувати старого вченого. Немає наклепів, якими не обкидають Грушевського наймити Москви. Його власних учнів, молодих вчених, большевицька Чека змушує відрікатись публично від свого вчителя. Різні недоуки, яких Москва призначає у вчені і академики, закидають Грушевському, цьому вченому світової слави, його „помилки“. А вкінці Грушевському забороняють писати по українськи і виселяють поза межі України.

Можемо лише догадуватись про несамовиті фізичні і духові страждання, які довелось перенести великому українському вченому. Десь у вогких сутеринах, у Москві, майже цілковито осліплий, мусів коротати разом з родиною, останні свої дні перший Голова Української Держави.

А 25 листопада 1934 року прийшло повідомлення, що Грушевський помер на Кавказі, в Кисловодську. Облудність большевиків змусила їх, як бачимо з цього повідомлення, відвезти конаючого Грушевського, якого вони самі протягом кількох років вбивали, на Кавказ, щоб перед світом показати, немовби вони „дбали“ про здоровля визначного вченого. Але нас, які знаємо дійсні причини смерті Грушевського, не можуть обдурити промови, що їх говорили над могилою Грушевського, всякі ступайки червоної Москви, ті самі, що за його життя вбивали цвяхи в його домовину,

ВЕЛИТ НАУКИ

Нам лишається ще в кількох словах згадати наукову працю Грушевського, памятку якої він полишив нам у десятках томів своїх творів і тисячах розвідок і статей. Грушевський виступив на поле розроблення української історії, коли ця наука знаходилася в дуже сумному стані. Що правда мала Україна кілька видатних істориків, в першу чергу вчителя Грушевського — Володимира Антоновича, але ніхто з тих істориків не рішався взятися за написання історії України в її цілості. Старі ж історії України вже не відповідали вимогам сучасної науки. Скористали з цього сусідні, в першу чергу московські, історики, які вкрали з історії України її початок — славу Київську княжу Русь-Україну і привязали до своєї власної історії. Українська ж історія лишалася таким чином без свого природного початку. Щож до дальших діб української історії, то москалі згадували лише остільки, оскільки вони мали якесь відношення до їхньої московської історії і звичайно перекирчували їх на свою користь.

Отакої історії вчили по школах на Україні. Відбирали в українців найбільш дорогоцінне добро, яке має кожний народ — його історичну традицію, пам'ять про славне минуле, про подвиги його батьків і дідів.

Все це не могло не боліти Грушевського і як вче-

ного історика і як українця. Він поставив головною ціллю свого життя дати українському народові його історію, повернути йому, його гідність і честь. Бож гідність і честь народу полягає в свідомості, що він є споконвічним господарем на своїй землі, і що право на неї купив він своєю кровю, пролитою в її обороні. А свідомість цю черпати може народ лише з власної історії.

Коли якийсь чужоземний історик береться писати історію свого народу і його землі, то він звичайно має в своєму розпорядженню праці своїх численних попередників, і це значно полегшує його працю. Грушевському доводилось багато питань з української історії порушувати першому. Він мусів зібрати цілий матеріал, перестудіювати і перевірити його і аж тоді міг приступати до писання своєї історії. Це є завдання, яке звичайній людині булоб не по силах. Лише вчений такої міри, як Грушевський міг тому дати раду. Вже в році 1898 вийшов перший грубезний том славної „Історії України-Руси“, а за ними слідує. Аж у 1930 році вийшов дев'ятий том „Історії“, останній, який побачив світ. Охоплюють тих дев'ять томів історію України від самих початків, до смерті великого гетьмана Богдана Хмельницького у 1657 році. Як бачимо, не дала доля Грушевському змоги закінчити цю найголовнішу працю свого життя. Але і те, що зроблено вистарчало, аби Україна могла гідно стати поруч з іншими народами світу.

Хоч не вдалось Грушевському дати в своїй „Історії України-Руси“ цілоти історії України, але дав він цю цілість у короткій „Ілюстрованій історії України“. У багатьох тисячах примірників розійшлася вона по всіх найдаальших закутинах української землі, несучи

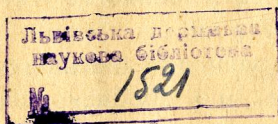
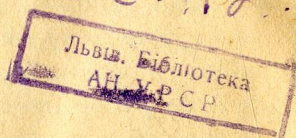
до кожної хати відомості про минуле рідної землі.

Поза історією України, видав Грушевський ще 5 томів „Історії української літератури“. І тут, як в історії, відкрив Грушевський багато нового, доказав правоту власності українського народу на цілі ділянки літературної творчості, які були загарбали собі москалі.

А далі приходить ще цілий ряд томів матеріалів до української історії, тисячі розвідок, брошур, статей, а вкінці всі ці томи „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові, „Українського Наукового Товариства“ у Києві, журналу „Україна“ у Києві — які всі перейшли через руки Грушевського, на кожному з них лишив він печать свого духа.

Ще довгі роки користатиме Україна з плодів праці Грушевського, а пам'ять по ньому все житиме в серцях українців.

25.11.2

0.48

(1986)

1521

РЛ 1521⁹

М. Грушевський
його життя

77